

<https://doi.org/10.15407/fd2025.04.150>

УДК 1(191)

Олександр ІВАНЮТА,

аспірант відділу історії філософії України,

Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,

Київ, 01001, Трьохсвятительська, 4

iivanuta@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-4452-8851>

ОМЕЛЯН ГОРОЦЬКИЙ І ПЕРШІ УКРАЇНОМОВНІ ПЕРЕКЛАДИ ПЛАТОНА

У статті проаналізовано перші україномовні переклади діалогів Платона — «Горгія» (1866) та «Протагора» (1868), виконані Омеляном Гороцьким. Дослідження робить наголос на філософському значенні цих перекладів у контексті формування україномовної реценції платонівської думки та на проблемі інтерпретації ключових понять грецької філософії, зокрема τέχνη. У фокусі — діяльність Гороцького як представника Галицької школи класичних мов, його перекладацькі стратегії, а також суспільно-культурний контекст, що визначав мовну і філософську специфіку його підходів. Стаття демонструє відмінності між граматично-синтаксичним наближенням до оригіналу у Гороцького та літературною адаптацією у сучасників. Порівняльний аналіз щодо перекладів Дзвенислави Коваль та Йосипа Кобіва виявляє різні підходи до термінологічної узгодженості та граматичної структури, що безпосередньо впливає на спосіб осмислення платонівської філософії в українському гуманітарному дискурсі. У центрі дослідження — проблема перекладу філософського корпусу Платона за умов відсутності академічної лексикографії та наукової традиції тлумачення. Автор доводить, що спадщина Гороцького, попри свою «домодерну» стилістику, становить унікальний етап у процесі адаптації античної філософії в українську культуру й заслуговує на сучасне філософське переосмислення. Стаття

Цитування: Іванюта, О. (2025). Омелян Гороцький і перші україномовні переклади Платона. *Філософська думка*, 4, 150—163. <https://doi.org/10.15407/fd2025.04.150>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

репрезентує ранні україномовні переклади Платона як історико-філософський феномен, що ілюструє глибину мовної трансформації філософських понять у перехідну добу націєтворення.

Ключові слова: Платон, Омелян Гороцький, рецепція Платона, філософський переклад, τέχνη, давньогрецька філософія.

Проблема рецепції Платона в українській культурі має глибше коріння, ніж це зазвичай уявляють. Ще Дмитро Чижевський у своїй класичній розвідці «Платон в давній Русі» (Чижевський, 2005: сс. 57—67) показав, що вплив платонівських ідей на східнослов'янську інтелектуальну традицію простежується вже в середньовічній екзегетиці та гомілетичі, хоча й опосередковано, через християнську патристику. Однак справжнє філософське опанування платонізму українською мовою починається значно пізніше — вже у XIX столітті. В цьому сенсі переклади Омеляна Гороцького є не лише важливою ланкою у формуванні україномовної філософської термінології, а й етапом радикального переходу від рецепції Платона *per auctoritatem* до рецепції *per textum*. Вони знаменують початок філологічно обґрунтованої роботи з платонівським корпусом в українському контексті.

Витоки перших україномовних перекладів Платона

Поступ Галицької школи класичних мов. До опису цих унікальних текстів найкраще було б підійти, беручи до уваги загальну течію, яка об'єднала в собі галицьких філологів різних епох, що працювали над рецепцією античної філософської спадщини українською. Адже найбільший внесок в цьому напрямку був зроблений саме представниками Галицької школи класичних мов, і Омеляна Гороцького ми асоціюємо саме з цим рухом. Його витоки сягають середини XIX століття, коли на теренах Галичини було запроваджено відносну свободу для мов та національних культур, що своєю чергою сприяло появі українських гімназій, де вивчали класичні мови. Цей поступ продовжувався фактично до 1939 року, коли більшості з тої верстви українців, які здобули класичну гімназійну освіту і знали класичні мови, довелося емігрувати (хоча процес поступового відтоку цієї верстви почався ще після Перших визвольних змагань). Але також треба сказати, що цього часу було цілком достатньо для формування такого унікального феномену української культури, як Галицька школа класичних мов. Тож цей поступ мав достатньо часу, аби встигнути набрати сили і не зупинитися навіть за польських та радянських часів.

Ранні україномовні переклади давньогрецької класики. Розвиток україномовного перекладу в 1860-х відбувався у складних умовах, на тлі

суспільно—політичної конкуренції галицьких інтелектуальних фракцій. Серед них значний вплив мали народовці, і сам Омелян Гороцький також був активним дівцем цього руху (Гороцький, 1865: сс. 274—275). Мовні питання для цих фракцій були найбільш чутливими, оскільки русинська інтелігенція і духовенство лише починали йти в тому напрямку, шукаючи розвою. Особливо гострою проблемою виглядала відсутність єдності в підходах до формування правопису і відповідної літературної норми. Як справжній народовець і учасник «Галицько-руської матиці», Гороцький пропонував відмовитись від варіантів історичного правопису і запроваджувати фонетичний (Гнатюк, 1916: с. 41). На думку Гороцького, «єдність літерацька» і подолання розколу були можливими лише за умови використання живої «народньої» мови (Гороцький, 1865: с. 277). Але практичне розв'язання суперечностей потребувало інтегральної основи, в якості якої Гороцький обирає Платонові діалоги «Горгій» і «Протагор».

Вплив Івана Франка на розвиток україномовного перекладу. З іншого боку Гороцький чітко розумів, що сучасна йому українська мова та література перебувають на зламі епох і потребують нових орієнтирів, як і того, хто ці орієнтири надасть. Сучасні філологи, як правило, відводять таку роль Іванові Франкові, який своєю творчістю підняв україномовний переклад на якісно інший рівень і якому судилося стати таким орієнтиром для майбутніх поколінь українських перекладачів. Адже з погляду наших сучасників, саме з Франка починається той переклад, який можна вважати естетично вартісним, та відповідним літературній нормі (Кобів, 2014: с. 238). Власне ці два критерії, до сьогодні визначають канон україномовного перекладу з класичних мов. Тобто головним для сучасних представників даної течії є те, що хоч би які виникали проблеми інтерпретації оригіналу (наприклад, Платона), вважається, що літературно-мистецьких засобів достатньо, аби їх вирішити, особливо коли нам йдеться про художні та поетичні твори.

Справді, Франків вплив на формування цієї течії є визначним, хоча переклад з класичних мов і не був для нього основним. Його зусилля були спрямовані перш за все на те, щоб якнайширше охопити надбання світової літератури. Для періоду української бездержавності, до якого належить Франко, це було абсолютно виправдано, оскільки давало могутній поштовх розвитку української мови і сприяло її збагаченню. Академічні ж, наукові аспекти в такому підході не були пріоритетом, тому що існувала інша, більш нагальна потреба — залучити україномовного читача до широкого контексту світової літератури. Сам він казав про це так: «Для геніїв грядущих поле дикее орав...» (Франко, 1976: сс. 267—268), по суті залишаючи академічні студії тим нащадкам, котрі, як він вірив, матимуть свою національну державу і відповідні інституції. Але водночас із тим, Франко приносить в україномовний переклад модерн, прихід яко-

го поступово поклав край минулим розбіжностям щодо стандартів перекладу і літературної мови взагалі.

Як ми знаємо, майже століття галицькі філологи зазнавали регулярних утисків і втручань у свою діяльність — спочатку від австрійського, далі від польського, а потім і від радянського уряду. Попри це, Львівський університет у XX столітті поступово ставав тим осередком, що подарує українському народові низку видатних перекладачів, для яких спадщина Франка також слугувала певним орієнтиром у їхній власній творчості. Адже в умовах, що склалися за часів СРСР, чи не єдиним способом реалізувати себе, зберігаючи при цьому українську ідентичність, був художній переклад.

Тож інші напрями розвитку класичної філології (необхідні для філософських досліджень), що охоплюють формування україномовного корпусу текстологічних і порівняльних розвідок, лексикографії, історіографії, термінології, історії понять і т. ін., залишалися не розвиненими, бо несли набагато більше ризиків для автора залишитися неопублікованим, або потрапити під репресії.

Наслідки для україномовної рецепції філософії Платона. Це мало ряд наслідків для україномовного перекладу, найбільшим серед яких можна вважати відсутність академічного словника греки. Хоча це прямо не вплинуло на спроможність перекладати художні тексти, але варто визнати, що до сьогодні наші філологи-класики використовують іншомовні словники та допоміжні ресурси. І можна сказати, що теперішня ситуація багато в чому є ідентичною з тою, в якій перебував Гороцький, перекладаючи «Горгія» і «Протагора».

Крім того, за традицією, що склалася, перекладачі виконують свою роботу виходячи з викликів, які перед ними ставить той конкретний текст, з яким вони працюють, як правило, не переймаючись термінологічною і системною узгодженістю з іншими творами того ж автора. Україномовний Платон став квінтесенцією такого локального підходу. І хоча такий підхід може давати привабливий з естетичного погляду результат, але для історика філософії те саме може виглядати як набір відмінних один від одного «Платонів», з яких, не знаючи греки, вкрай складно вислідити його філософію як щось цілісне. Також важливою для нього є експлікація в перекладі філософської складової оригіналу, або те, наскільки перекладений текст дає можливість читачеві побачити особливості мислення Платона, за які ми власне і називаємо його філософом, а не письменником.

Погляди сучасних філологів на «домодерну» добу україномовного перекладу давньогрецької спадщини. Сучасні галицькі філологи-класики дають нам цікаві визначення щодо перекладів античної класики «дофранкової» доби. Крім вдячності та визнання досягнень попередників, сучасники роблять і деякі закиди стосовно тих перших інтерпрета-

цій, зокрема стосовно невідповідності літературній нормі, подекуди «естетичної слабкості», «гімназійності» (тобто загального тяжіння до жанру хрестоматії), (Головач, Іванюта, 2024: с. 206). Тексти Гороцького також потрапляють в цей часовий відрізок, і найбільш інформативним щодо них можна вважати коментар Й. Кобова зі статті «Нарис історії українського перекладу з класичних мов у Галичині до 1939 року» (Кобів, 2014: с. 223). «Чудернацька церковно-російсько-українська суміш...» — таке невтішне визначення дає текстам Гороцького Кобів. Зважаючи на авторитет і спадщину самого Кобова, треба все ж сказати — без конкретного матеріалу можна лише уявляти, що саме він мав на увазі, не впираючись при цьому в ідеологічні кліше.

Тому, щоб сформувати уявлення про місце і вартість перекладів «Горгія» і «Протагора» у виконанні Гороцького, в нашій розвідці ми спробуємо поглянути на них з дещо іншої перспективи. Тим паче, що в цьому є необхідність, якщо ми хочемо в рамках дослідження говорити не тільки про класичну філологію, а й про Платона та україномовну рецепцію його філософії. Також варто додати, що українські філологи з різних епох зосередилися на доволі обмеженому колі текстів Платона, часто повторно перекладаючи одні й ті самі діалоги, тому більшість із перекладених українською діалогів мають «двійників», а подекуди й «трійників». Можна навіть сказати, що в українській мові Платон радше розвивався «в глибину» ніж «в ширину». Як приклад, ми також маємо «Горгія» в перекладі Д. Коваль, і «Протагора» Й. Кобова (Платон, 1995). Констеляція цих текстів з текстами Гороцького дає нам унікальні можливості не тільки для історіографічного опису, а й для порівняння стратегій перекладу з різних епох та досліджен того, як розв'язувалися універсальні проблеми інтерпретації філософської термінології. Адже крім усього ми говоримо про можливість розуміти місце і значення окремих термінів в контексті філософської системи Платона, що дає нам спільну основу для порівнянь перекладів Гороцького з інтерпретаціями сучасників.

Значливість термінології в сократівському методі. Обираючи приклад для такого порівняння в зазначених текстах, насамперед варто звернути увагу на терміни, що мають високу частотність, оскільки вона є додатковим викликом для перекладача і вимагає не тільки адекватної інтерпретації, але відповідної узгодженості з усіма іншими текстами Платона. Найцікавішим випадком такого роду в досліджуваних нами діалогах є поняття *τέχνη* (мистецтво, вміння). Треба сказати, що Платон загалом не схильний давати своїй термінології прямих дефініцій, як це робить, наприклад, Аристотель (EN: 1139b—1140a)¹.

¹ Тут і далі твори Аристотеля і Платона цитуються за пагінацією академічних видань. Аббревіатура назв творів подається за словником Лідла—Скота—Джонсона (Liddell, Scott, Jones, McKenzie, 1996).

У Платона терміни набувають свого значення радше у вжитку, а саме через сократівський ἐξέτασις (випробування), завдяки якому в процесі діалогу, крок за кроком формується їхній концептуальний зміст. У своїх ранніх текстах Платон дає нам наочні приклади використання цього методу «народження» істини, знаного як *μαίευτική* (повивальне мистецтво). Взірцем її застосування також можна вважати «Горгія», де Платон вживає *τέχνη* в усіх його формах найбільш частотно². Хоча головний сюжет цього тексту присвячений риториці, і починається він зі спроб Сократа та його співрозмовників дати їй визначення (Grg. 449a)³. Але ми бачимо, що в цьому діалозі саме *τέχνη* стає ключовим для маевтики, і саме відносно цього поняття Сократ вибудовує свій ἔλεγχος (спростування), завдяки чому *ῥητορική* (риторика) набуває свого початкового «негативного» визначення (Grg. 463a)⁴. Таким чином, у Платона *τέχνη* функціонує як ключове поняття, навколо якого Сократ вибудовує «маєвтичні» ходи свого методу.

Але виникає питання — чому Платон, критикуючи деякі види людської діяльності, використовує в якості еталона саме *τέχνη*? Особливе місце цього поняття зумовлено його «полісоцентричністю». Саме з таких позицій стосовно *τέχνη* висловлюється сам Платон в діалозі «Держава». За Платоном, *τέχναι* (мистецтва) виникають разом з державою, оскільки розподіл праці є найефективнішим шляхом до задоволення спільних потреб тих, хто її створює (R. 369c—d)⁵. Саме тому Платон вважає *τέχναι* одним з ἐξ ἀρχῆς (начал) полісу.

З цієї перспективи стає зрозумілим, чому Сократ в суперечці наполягає на розрізненні між *τέχνη* і тим, що робить Горгій, називаючи його діяльність ἐπιτήδευμα (заняття) (Grg. 463a). Адже для Сократа існує чітка межа між тим, що приносить користь полісу як спільноті (R. 346a—c)⁶, та прагненням окремих її членів до індивідуальної слави, влади та багатства. На думку Платона *τέχναι* — це перш за все те, що слугує задоволенню потреб спільноти поліса, її процвітання і безпеці. Егоїстичні ж

² Загалом в тексті «Горгія» поняття *τέχνη* в усіх його формах вжито 56 разів.

³ (449a) — «...καὶ νῦν οὕτως εἰπὲ τίς ἡ τέχνη καὶ τίνα Γοργίαν καλεῖν χρὴ ἡμᾶς».

— «... тож так і тепер скажи, що це за мистецтво і як Горгій має називатися».

⁴ (463a) — «... δοκεῖ τοίνυν μοι, ὦ Γοργία, εἶναι τι ἐπιτήδευμα τεχνικὸν μὲν οὐ...»

— «...мені здається, що це заняття — не мистецьке...»

⁵ (369c—d) — *τέχναι* виникають разом з державою, з «...ἡ ἡμετέρα χρεία», або «... з наших спільних інтересів», тобто, крім «користі самої по собі», саме через користь від розподілу праці мистецтва спроможні бути одним з начал (ἐξ ἀρχῆς) полісу.

⁶ (346a—c) — кожне «τέχνη ... τῷ ἐτέρῳ τὴν δύναμιν ἔχειν», або «...кожне мистецтво відрізняється від іншого тим, що має свою спроможність».

— «...ἐκάστης τῆς τέχνης ἰδίαν ὡμολογήσαμεν εἶναι», або «...кожне мистецтво є корисним саме по собі».

прагнення до індивідуальної вигоди, які ігнорують ці спільні інтереси, з погляду Сократа, навпаки розкладають і руйнують підвалини держави.

За Платоном, шляхетне начало *τέχνη* зумовлюється і тим, що будь-який майстер працює «вдивляючись» в ідею створюваного ним (R. 596b)⁷. Тож Сократ в суперечці прагне змусити опонента не тільки довести користь його діяльності для спільноти полісу, а й продемонструвати ідею того, чим він займається. Також слід зазначити, що для Платона, серед *τέχνη* існує своя ієрархія, де головне місце відводено створенню, потім вмінню користуватися створеним, і найнижчим рівнем є наслідування (R. 601d)⁸.

Власне все це і є концептуальним ядром сократівської маєвтики в наших діалогах, яке слід враховувати, зіставляючи та оцінюючи термінологічні інтерпретації Гороцького і його сучасників.

Перекладацькі стратегії

Стратегія Гороцького. Таке концептуальне ядро, попри все розмаїття варіантів перекладу в українській мові, є проблематичним для відображення, адже необхідність послідовної інтерпретації зумовлена перш за все тим, що *τέχνη* набуває свого значення в рамках колективістської етики Сократа. Гороцький знаходить своє цікаве розв'язання цієї проблеми, використовуючи як основний варіант перекладу слово *умітність*, та допоміжний *вѣдомость*, що відображає його зв'язок з поняттям *ἐπιστήμη* (обізнаність).

І не тільки в тексті «Горгія», але й те саме він робить і в «Протагорі». Щодо обраного Гороцьким варіанта інтерпретації треба сказати, що слово *умітність*, хоча й не зустрічається нам ні в староруських лексиконах, ні в словниках старожитностей, на момент появи «Горгія» інколи з'являється в народовецькій періодиці, і, принаймні в Галичині, в 1860-х саме його використовували у значенні «мистецтва». Цікавим є й те, що лексема *умітність* в тому ж самому значенні та приблизно в той самий час закріпилася, наприклад, у сербській мові.

Варто також зазначити, що добре нам відоме слово «мистецтво», яке широко застосовується сучасниками для перекладу *τέχνη*, з'явилося в українській мові не так давно. Походить воно, найімовірніше, від старопольського «misterstwo», що, своєю чергою, походить від німецького

⁷ (596b) — «...εἰώθαμεν λέγειν ὅτι ὁ δημιουργὸς ἐκατέρου τοῦ σκεύους πρὸς τὴν ἰδέαν βλέπων οὕτω ποιεῖ», або — «творець реалізує своє *τέχνη*, вдивляючись в ідею створюваного ним».

⁸ (601d) — «...περὶ ἑκάστων ταύτας τινὰς τρεῖς τέχνας εἶναι, χρησομένην, ποιήσουσαν, μιμησομένην», або «кожне з мистецтв має стосунок до одного з цих трьох видів: творення, користування, наслідування».

«Meister» (майстер), яке має коріння в латинському «magister» (вчитель, начальник). В україномовних часописах початку 1860-х зустрічаються такі слова, як «miteць» і «майстер», але слово «мистецтво», на думку сучасних філологів в широкий вжиток було запроваджене Оленою Пчілкою. Гороцький, найімовірніше, був знайомий із цим неологізмом, але він уникає використання цього варіанта, можливо, через його іншомовне походження. В результаті ж саме модернове *мистецтво* приживається на теренах України, тоді як історичне слов'янське *умѣтностъ* — ні.

Загалом же лексема *умѣтностъ* виявилася достатньо гнучкою до вимоги послідовного використання. Розглянемо все той же випадок визначення для *ρήτορική* в «Горгії» (Grg. 463a):

... δοκεῖ τοῖνυν μοι, ὦ Γοργία, εἶναι τι ἐπιτήδευμα τεχνικὸν μὲν οὐ...

— ... Здає ми ся бути, Горгіасе, якимсьто затрудненіємъ, але не умѣтнымъ...

В оригіналі ми маємо похідну форму (*adj. sg. neut. nom.*) від *τέχνη*. Але заперечна форма самого вислову підкреслює проблематичність використання для інтерпретації *τέχνη* слів на кшталт *вміння*, *вправність* та деяких інших. Адже висока частотність його використання у Платона тягне за собою велике різноманіття граматичних форм, почасти взагалі відсутніх в українській мові. Таким чином, породжене частотністю розмаїття є найбільшим викликом у цій ситуації, де мова оригіналу вимагає від інтерпретатора пошуку гнучких рішень.

Цікавим є й те, що «Горгій» і «Протагор» Гороцького граматично є більш наближеними до оригіналу, ніж тексти Коваль і Кобова, що стає приводом для критики з боку самого Кобова, адже така стратегія не сумісна з умовою дотримання літературної норми. І, можливо, саме цей підхід Гороцького є причиною того, що Кобів описав тексти Гороцького як «чудернацьку церковно-російсько-українську суміш». Але щодо мови, якою пише Гороцький, також можна сказати, що вона є досить наближеною до стилю, яким свого часу писали відомі староруські інтелектуали, на кшталт Іоанікія Гялятовського або Антонія Радивіловського. Така стилістична близькість не є дивною, адже в Ставропігіоні, що був спадкоємцем Львівського братства, подібних книг було вдосталь, і доступ до них для Гороцького не був проблемою. Крім того, треба сказати про взаємопроникнення і впливи діячів галицьких інтелектуальних фракцій, серед яких важливе місце посідали так звані «старорусини», для яких неперервність староруської мови та її імплементація в правопис були важливою частиною їхньої програми. Особливо в цьому напрямку виділялися освічені представники духовенства, з якими Гороцький комунікував, роблячи свої переклади (Платон, 1866: сс. 142—143). Тобто, з точки зору мови, Гороцького варто вважати радше перехідною ланкою між українськими інтелектуальними епохами, ніж фриком—експериментатором,

як його подає Кобів. Дійсно, «Горгію» і «Протагору» Гороцького були притаманні вади, мабуть що неунікні за реалій, в яких Гороцький жив і працював. Беручись за виконання свого завдання, він мав перед собою більш складні виклики і проблеми, ніж будь-хто з наших сучасників. У землях Галичини середини XIX століття необхідні умови та запит на такого роду видання тільки починали поволі складатися. Тож для інтелектуальних кіл галицьких русинів переклади Гороцького стали важливим кроком уперед.

І тут варто навести ще декілька яскравих деталей, таких як, наприклад, перелік підписників цих видань, адже серед них знаходимо чимало професорів галицьких гімназій, львівського університету, визначних представників духовенства та інтелігенції (Платон, 1866: сс. 142—143). Важливим також є те, що ці діалоги видавали для збору коштів на підтримку руського театру у Львові. Тобто можна сказати, що вони були орієнтовані на аудиторію достатньо освічених людей, з яких багато хто був спроможний самостійно працювати з оригіналом.

Тож попри всю їхню неоднозначність, рішення Гороцького не тільки дали йому досить гнучкі можливості для роботи зі стилістичною, лексичною та синтаксичною складовими оригіналу, а й позитивно вплинули на відображення його філософської складової. І тому варто говорити не стільки про «дивність» його перекладу (бо такою тоді була українська мова), скільки про його унікальність, а також перекладацький креатив та наукову сміливість Гороцького. Серед бурхливого потоку протиріч і дискусій галицьких інтелектуальних фракцій середини XIX століття його підхід дійсно суттєво розширяв інтегральну рамку щодо мовних питань.

Стратегія Дзвенислави Коваль. З огляду на філософську систему Платона одна з найуспішніших стратегій перекладу *τέχνη* українською була реалізована в «Горгії» Дзвениславою Коваль. Адже ми бачимо, що «мистецтво» дійсно виявляється найбільш придатною саме до послідовного вжитку лексемою. Цю гнучкість і використовує Коваль, послідовно перекладаючи *τέχνη* і похідні від нього форми як «мистецтво».

(Grg. 463a) — «... *δοκεῖ τοῖνυν μοι, ὦ Γοργία, εἶναι τι ἐπιτήδευμα τεχνικὸν μὲν οὐ...*»

— «...мені здається, що це заняття — не мистецьке...»

Тут навіть заперечна форма — «не мистецьке» сприймається цілком природно. Ба більше, продуктивність такого рішення посилюється можливістю його послідовного використання в усьому корпусі. Прикладом цього є реалізація Дзвениславою Коваль подібної стратегії в перекладі «Держави», де *τέχνη* вживається найбільш частотно порівняно з усіма Платоновими діалогами.

Хоча й таке рішення не є ідеальним, адже цілком слушно постає питання про смисловий тиск на саме поняття «мистецтво» з боку його сучас-

ного узусу, де воно все ж тяжіє до «художніх» конотацій від проявів «високої культури». Вирази на кшталт «образотворче мистецтво» або «діяч мистецтв» інтуїтивно сприймаються як щось приналежне «митцям», тоді як для греків той, хто володів якимось *τέχνη*, не обов'язково мав бути «митцем».

Також інколи Коваль перекладає *ἐπιστήμη* як «мистецтво», але частіше все ж як «обізнаність». Стенфордська філософська енциклопедія пропонує нам ґрунтовний матеріал про складні співвідношення семантичних полів *τέχνη* і *ἐπιστήμη* (Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/entries/episteme-techne/#Plat>). Але, на жаль, ми повинні встановити цей факт — в українській мові на сьогодні немає лексикографічних джерел, які слугували б дороговказом для інтерпретацій цих термінів у філософських текстах. Таким чином, відсутність академічного словника, в якому залежно від автора і контексту були б позначені бажані варіанти вжитку конкретних українських слів, є додатковим джерелом утруднень для сучасних профільних досліджень.

Стратегія Кобова. Йосип Устимович Кобів найвідоміший і найплідніший з усіх, хто перекладав Платона українською. Адже серед усіх представників Галицької школи класичних мов він переклав найбільшу кількість діалогів, і саме завдяки його зусиллям ми маємо збірку 1995-го року (Платон, 1995). Щобільше, участь у виданні цієї збірки стала «путівкою в майбутнє» для молодих і талановитих філологів-класиків, яких він залучив до цього видання. Серед них відомі сьогодні Тарас Лучук, Уляна Головач і вже згадана нами Дзвенислава Коваль. Також треба звернути увагу на те, що «Діалоги», по суті, стали «підбиттям підсумків» за значно ширший період, ніж той, що він описує в «Нарисі історії українського перекладу з класичних мов у Галичині до 1939 року». Тобто ця збірка є умовною межею між періодом бездержавності українців і новітнім часом. Майже всі діалоги, що видавалися в Галичині до 1939-го, у виданні були перекладені наново і цього разу в повній відповідності до сучасної літературної норми. Тож попри внутрішню неузгодженість інтерпретацій, відсутність наукової редактури, молодість деяких учасників проєкту, «Діалоги» до сьогодні зберігають статус найбільшого досягнення в перекладі Платона українською.

Що ж до стратегії інтерпретації *τέχνη* в «Протагорі», можна сказати, що Кобів широко застосовує всі можливі в українській варіанти, фактично не термінологізуючи це поняття. І якщо Коваль і Гороцький все ж тяжіють (різною мірою) до дотримання синтаксису оригіналу, Кобів на відміну від них максимально «літературизує» свої тексти ⁹.

⁹ (Prt. 315a) — «...ὁσπερ εὐδοκίμει μάλιστα τῶν Πρωταγόρου μαθητῶν καὶ ἐπὶ τέχνῃ μανθάνει, ὡς σοφιστὴς ἐσόμενος». — «... Який здобув найбільшу славу з усіх учнів Протагора і вчився на софіста».

Він працює з оригіналом радше як з пам'яткою художньої літератури, ніж із філософським текстом, що й дає відповідні результати. Інколи ця «літературність», а місцями й тяжіння до переказу не просто адаптують для нас думку оригіналу, але водночас небажаним чином редукують та скорочують її.

Висновки

Альфред Норт Вайтгед якось зауважив, що західна філософія — це ніщо інше, як серія приміток на полях до Платона (Whitehead, 1929: р. 39). Дійсно, заперечувати вплив Платона на інтелектуальну складову західної цивілізації немає сенсу. Тому кожна культура, що асоціює себе з тим самим «заходом», прагне мати на «високій полиці» його тексти своєю, національною мовою. Тож повний переклад корпусу Платона мав би стати важливою віхою процесів деколонізації й дерусифікації української культури та освіти, що є надважливим.

Проведене дослідження засвідчує, що україномовні переклади Платонових діалогів, здійснені Омеляном Гороцьким у 1860-х роках, являють собою не лише мовно-культурну подію, а й важливий етап у становленні української рецепції античної філософії. Переклади «Горгія» та «Протагора» репрезентують ранню спробу інтелектуального освоєння платонівської спадщини за умов обмеженого розвитку академічної філософської термінології та на тлі мовної нестабільності українського культурного простору доби націєтворення.

Аналіз перекладацьких стратегій Гороцького дає змогу виявити його прагнення до граматично-синтаксичної точності, що, попри архаїчну стилістику, свідчить про настанову на філологічну адекватність. Такий підхід контрастує з більш вільними інтерпретаціями, характерними для перекладів кінця ХХ століття, зокрема у Дзвенислави Коваль та Йосипа Кобіва, де превалює прагнення до читабельності тексту.

Порівняльний аналіз виявив не лише відмінності у термінологічному переданні понять, таких як *τέχνη*, але й глибокі розбіжності в концептуальному осмисленні філософського тексту як такого. Це дає підстави говорити про філософський переклад не як про вторинну мовну операцію, а як про активну форму інтерпретації, яка безпосередньо впливає на горизонти смислового опанування класичних філософських текстів. Таким чином, перекладацька спадщина Омеляна Гороцького, попри належність до «доакадемічної» доби, заслуговує на подальше вивчення як історико-філософський феномен. Вона відкриває перспективу для су-

(318e) — «...τὰς γὰρ τέχνας αὐτοὺς πεφευγότας ἄκοντας πάλιν αὖ ἄγοντες ἐμβάλλουσιν εἰς τέχνας...» — «...адже їх, що ледве розстались із заняттями в школі, вони знов насильно заганяють до різних вправ...»

часного переосмислення проблем перекладу філософської термінології в українському контексті та порушує питання про умови можливості філософського мислення в перекладацькому дискурсі. Тому, навіть з огляду на забуття, ці тексти варто визнати унікальною й потрібною майбутнім поколінням частиною нашої інтелектуальної історії. Але не тільки з цього боку переклади Гороцького є актуальними та важливими сьогодні. Як ми вже казали, наслідки репресивної політики СРСР досі супроводжують нас, попри четверте десятиліття незалежності. Не маючи достатньо лексикографічних напрацювань, ми буквально змушені враховувати рішення і стратегії попередників, аби в перекладі Платона рухатись уперед. І те, що вже напрацьовано, є свого роду «квазісловником» та ключем до неперекладеної частини його корпусу.

ДЖЕРЕЛА

- Гнатюк, В. (1916). Національне відродження австро-угорських українців (1772—1880). Відень: Друкарня Адольфа Гольцгавзена.
- Головач, У., Іванюта, О. (2024). Переклад як Симпосіон. *Sententiae*, 43(2), 202—222.
- Гороцький, О. (1865). Дві літератури руські в Галичині. У: К. Климкович (упоряд.), *Мета*, 9, 74—78. Львів: Печатня Інститута Ставропігійського.
- Кобів, Й. (2014). Нарис історії українського перекладу з класичних мов у Галичині до 1939 року. У: Н. Клименко (упоряд.), *Неперервна філологія: класичні, візантинологічні та неоелліністичні студії в Україні XX століття* (сс. 223—241). Львів: Львівська Політехніка.
- Платон. (1866). *Горгіас*. (Перекл.: О. Гороцький). Львів: Печатня Інститута Ставропігійського.
- Платон. (1868). *Протагор*. (Перекл.: О. Гороцький). Львів: Печатня Інститута Ставропігійського.
- Платон. (1995). *Діалоги*. (Перекл.: Й. Кобів та ін.). Київ: Основи.
- Франко, І. (1976). Зібрання творів: у 50-ти томах (т.3). Київ: Наукова думка.
- Чижевський, Д. (2005). Платон в давній Русі. У: В. Лісовий (упоряд.), *Філософські твори: в 4-х томах. Том 2. Між інтелектом і культурою: дослідження з історії української філософії* (сс. 57—67). Київ: Смолокип.
- Aristotle. (1999). *Nicomachean Ethics* (Tr. by W.D. Ross; Ed. by J.L. Ackrill, J.O. Urmson). Oxford: Oxford University Press.
- Burne I. (Ed.). *Platonis Opera*. (1900—1907). In 5 vols. Oxford: Oxford University Press.
- Liddell, H.G., Scott, R., Jones, H.S., McKenzie, R. (Eds.). (1996). *A Greek—English lexicon* (9th edn., with revised supplement). Oxford: Clarendon Press.
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. (s.a.). *Episteme and techne*. from: <https://plato.stanford.edu/entries/episteme-techne/#Plat>
- Whitehead, A. (1978). *Process and Reality: An Essay in Cosmology* (Cor. edn.; Ed. by D.R. Griffin, D.W. Sherburne). New York: Free Press.

Отримано 25.06.2025

Прийнято до друку після рецензування 09.09.2025

Підписано до друку 03.11.2025

REFERENCES

- Aristotle. (1999). *Nicomachean Ethics* (Tr. by W.D. Ross; Ed. by J.L. Ackrill, J.O. Urmson). Oxford: Oxford University Press.
- Burne I. (Ed.). *Platonis Opera*. (1900—1907). In 5 vols. Oxford: Oxford University Press.
- Chyzhevskiy, D. (2005). Plato in Old Rus'. [In Ukrainian]. In: V. Lisovyi (Ed.), *Philosophical works: in 4 vols. Vol. 2: Between intellect and culture: Studies in the history of Ukrainian philosophy* (pp. 57—67). Kyiv: Smoloskyp. [=ЧИЖЕВСЬКИЙ 2005].
- Franko, I. (1976). *Collected Works: in 50 vols.* (vol. 3). [In Ukrainian]. Kyiv: Naukova Dumka. [=ФРАНКО 1976].
- Hnatiuk, V. (1916). *The national revival of Austro-Hungarian Ukrainians (1772—1880)*. [In Ukrainian]. Vienna: Drukarnia Adolfa Holzgavzena. [=ГНАТЮК 1916].
- Holovach, U., Ivaniuta, O. (2024). Translation as Symposion. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 43(2), 202—222. [=Головач, Іванюта 2024].
- Horotsky, O. (1865). Two Ruthenian literatures in Galicia. In: K. Klymkovych (Compiler), *Meta*, 9, 74—78. [In Ukrainian]. Lviv: Pechatnia Institutu Stavropigiyskago. [=Гороцький 1865].
- Kobiv, J. (2014). Essay on the history of Ukrainian translation from classical languages in Galicia until 1939. In: N. Klymenko (Ed.), *Continuous Philology: Classical, Byzantine and NeoHellenistic Studies in Ukraine in the 20th Century* (pp. 222—241). [In Ukrainian]. Lviv: Lvivska Polytekhnika. [=КОБІВ 2014].
- Liddell, H.G., Scott, R., Jones, H.S., McKenzie, R. (Eds.). (1996). *A Greek—English lexicon* (9th edn., with revised supplement). Oxford: Clarendon Press.
- Plato. (1866). *Gorgias*. (Tr. by O. Horotsky). [In Ukrainian]. Lviv: Pechatnia Institutu Stavropigiyskago. [=ПЛАТОН 1866].
- Plato. (1868). *Protagoras*. (Tr. by O. Horotsky). [In Ukrainian]. Lviv: Pechatnia Institutu Stavropigiyskago. [=ПЛАТОН 1868].
- Plato. (1995). *Dialogues*. (Tr. by Y. Kobiv et al.). [In Ukrainian]. Kyiv: Osnovy. [=ПЛАТОН 1995].
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. (s.a.). *Episteme and techne*. Retrieved from: <https://plato.stanford.edu/entries/episteme-techne/#Plat>
- Whitehead, A. (1978). *Process and Reality: An Essay in Cosmology* (Cor. edn.; Ed. by D.R. Griffin, D.W. Sherburnes). New York: Free Press.

Received 25.06.2025

Accepted for publication after review 09.09.2025

Signed for printing 03.11.2025

Oleksandr IVANIUTA,

PhD Candidate, Department of the History of Philosophy in Ukraine,
H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine,
4, Triokhsviatytelska St., Kyiv, 01001, Ukraine
ivanuta@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0003-4452-8851>

OMELIAN HOROTSKY AND THE EARLY UKRAINIAN TRANSLATIONS OF PLATO

This article undertakes a detailed analysis of the seminal first Ukrainian-language translations of Plato's dialogues — specifically “Gorgias” (1866) and “Protagoras” (1868) — both executed by the notable figure Omelian Horodsky. The study significantly emphasizes the

profound philosophical and cultural significance of these pioneering translations within the complex, ongoing context of forming a viable Ukrainian-language reception of Platonic thought. Crucially, the research addresses the inherent problem of interpreting and accurately rendering into a nascent philosophical vernacular the key, often polysemous, concepts of ancient Greek philosophy, with particular attention dedicated to the term *technē* (τέχνη), which encompasses notions of art, craft, skill, and expertise.

The research meticulously focuses on Horodsky's scholarly activity as a leading representative and intellectual product of the Galician school of classical languages—a vital center of intellectual and national activity during the 19th century. It rigorously scrutinizes his specific translation strategies, highlighting his deliberate choice to prioritize a high degree of fidelity and syntactic parallelism to the original Greek source text. Furthermore, the broader socio-cultural and political context of the era is explored in depth, demonstrating how the specific conditions of national awakening and academic development critically shaped the linguistic and philosophical specifics of his unique interpretative approach.

The author robustly argues that Horodsky's historical legacy, despite the perceived “pre-modern” or archaic stylistic features from a contemporary viewpoint, constitutes a unique, indispensable stage in the complex process of adapting ancient philosophy into modern Ukrainian culture. His work, therefore, merits a thorough contemporary philosophical re-evaluation. The article ultimately presents these early Ukrainian translations of Plato not merely as linguistic exercises, but as a crucial historical and philosophical phenomenon illustrating the depth of linguistic transformation and the intellectual effort required to articulate complex philosophical concepts during the transitional and often challenging era of nation-building.

Keywords: *Plato, Omelyan Horodsky, reception of Plato, philosophical translation, τέχνη, ancient Greek philosophy.*